

Günay Qəhrəman qızı Məhərrəmovə⁸¹
**MÜASİR AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ SİFƏTİN DƏRƏCƏLƏRİNİN
MÜQAYİSƏLİ XARAKTERİSTİKASI**

Giriş. Azərbaycan dilinin qrammatikası görkəmli dilçi alimlərimiz tərəfindən əhəmiyyətli dərəcədə öyrənilmişdir. Lakin bildiyimiz kimi, dildə tədqiqə ehtiyacı olan və yaxud mübahisə doğuran məsələlər həmişə, təbii ki, olur və onlar da aydınlaşdırılmalı və təkmilləşdirilməlidir. Azərbaycan dilində belə mübahisəli məsələlərdən biri də sifətin dərəcələridir. Uzun müddət Azərbaycan dilinin qrammatikasında sifətin müqayisə dərəcələrinin sayı ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən müxtəlif sayda verilmiş, bir dərəcə əlaməti digər dərəcə əlaməti kimi qəbul edilmişdir. Müasir dövrdə də bəzi dilçilər qeyd edirlər ki, sifətin dərəcələri ilə əlaqədar olan mübahisələri aradan qaldırmaq məqsədilə Azərbaycan dilində sifətin dərəcələrini: adi, çoxaltma, azaltma, adı altında 3 yerə bölmək olar. Aydın olur ki, bu məsələ hələ də mübahisəli olaraq qalır. 1948-ci ilə qədər dərsliklərdə sifətin ən azı 5 dərəcəsi verilirdi: 1) adi, 2) kiçiltmə 3) müqaisə, 4) üstünlük, 5) şiddətləndirici. Məsələni konkretləşdirmək üçün Ə.Dəmirçizadə sifət haqqındakı məqaləsində sifətin 3 dərəcəsinə göstərir: adi, azaltma və müqayisə.

Adi dərəcə. Adi dərəcədə əşyanın bu və ya digər əlamət və ya keyfiyyətinin başlanğıc (normal) dərəcəsinə bildirir. Məs: *ağ, yaşıl, şirin, gözəl, maraqlı və s.* bəzi dilçi alimlər belə hesab edirlər ki, adi dərəcə ayrıca kateqoriya kimi mövcud deyildir. Prof İlyiş qeyd edir ki, müqayisə dərəcələri əlaməti bildirmir və onu sifətin müqayisə dərəcələri sırasına daxil etmək düzgün deyildir.

Müqayisə dərəcəsi. “Sifətin müqaisə dərəcəsi əşyanın bu və ya digər əlamət və ya keyfiyyətinin digər əşyaya nəzərən daha yüksək dərəcəsinə ifadə edir. Məlum olduğu kimi, müqayisə iki cür olur: Konkret müqayisə zamanı əlamətləri müqayisə olunan əşyaların hər ikisi göz qabağında olur. Məs: *Qarı bu qapını yavaşca açıb o biri otağa keçdi, qapını yenə də möhkəm bağladı. Bu otaq əvvəlkindən daha gözəl idi. (S.Rəhman). Sifətin müqayisə dərəcəsinin yaranmasında sintaktik vasitələrin əhatə dairəsinə nisbətən daha genişdir*” (1, s. 14). Abstrakt müqayisə zamanı isə yalnız əlamət və ya keyfiyyət çoxaldılan (yaxud azaldılan) əşya göz qabağında olur. Məsələn: *1) Birinci sırada duran qızın qumra saçları daha gözəldir (Azərbaycan jurnalı), 2) Onun pencəyi göyümtüldür.*

Azərbaycan dilində müqayisə dərəcəsi **daha** ünsürü vasitəsilə və yalnız rəng bildirilir. Bu şəkilçi müqayisə dərəcəsinin əlaməti kimi müasir dövrdə artıq tarixi qrammatikanın probleminə çevrilmişdir. Bu şəkilçilər artıq qeyri məhsuldar şəkilçilər sırasına keçmişdir. Yaxud bir neçə sözə qoşula bilər (müasir dilimizdə) **-sov, -şın və -imtraq** şəkilçilərini götürək. Bu şəkilçilər barədə də həmin fikri söyləmək olar.

Üstünlük dərəcəsi. Üstünlük dərəcəsi əşyanın əlamət və ya keyfiyyətinin ən yüksək dərəcəsinə ifadə edir. Azərbaycan dilində üstünlük dərəcəsi iki üsulla əmələ gəlir: 1) analitik üsulla, 2) morfoloji üsul (sintaktik) üsul

Analitik üsul. Üstünlük dərəcəsi analitik üsulla sifətlərin qarşısında **ən, lap** ədatlarının işlədilməsi yolu ilə əmələ gəlir. Məs: *O, qızların içərisində ən böyük idi. Ən böyük mükafat müəllimlərə verildi. Bu alma lap şirindir.*

Morfoloji üsul. H.Quliyev bu haqda yazır: “Azərbaycan dilində morfoloji üsulla **p, m, r** samitləri vasitəsilə üstünlük dərəcəsi əmələ gətirir. Sifətin ilk hecasına **p, m, r** samitlərində biri artırılır. Məs: *sapsarı, gömgöy, tərtəmiz* və s. Bu cür morfoloji üsulla (**p, m, r**) dərəcə əmələ gətirmək xüsusiyyətinə yalnız türk dillərinə (əsasən Azərbaycan dilinə) məxsusdur” (3, s. 12).

Qeyd: İngilis və Azərbaycan dilləri müxtəlif dil ailələrinə (Hind-Avropa və türk) mənsub olsalar da, bu dillərdə müəyyən qanunauyğunluqlar vardır.

Azərbaycan dilində dərəcə əlaməti sayılan **çox, xeyli, az** və s. sözlər əslində dərəcə əlaməti deyildir. Məsələn, ingilis dilində **çox, xeyli, az** sözlərinə uyğun gələn **a most, very** sözləri dərəcə əlaməti sayılan bilər. müqayisə edək.

1) It s the most interesting book I have ever read. Bu ən maraqlı kitabdır (oxuduğum kitablar içərisində)

2) it s a most interesting (a very interesting) book. Bu, çox maraqlı kitabdır.

1-ci cümlədə *book* (kitab) *şeynw* təyin edən *interesting* sifəti *the most* (ən) ifadəsi ilə birlikdə cümlənin bir üzvü olur, eləcə də Azərbaycan dilində: Bu ən maraqlı kitabdır. 2-ci cümlədə isə **a most** ifadəsi zərfdir və cümlə üzvü kimi dərəcə zərfliliyi (adverbial modifier of degree) funksiyası da sayılır. *Interesting* sözü isə *book* sözünü təyin edir və cümlə üzvü kimi təyin (attribute) olur. *Bu çox maraqlı kitabdır*-cümləsində də **çox** sözü nitq hissəsi kimi zərfdir, bu cümlədə “nə dərəcədə” sualına cavab verir və cümlə üzvü kimi dərəcə zərfliliyi olur. İngilis dilində sifətin üç dərəcəsi var: adi dərəcə (The positive degree), müqayisə dərəcəsi (The Comparative degree), üstünlük dərəcəsi (The Superlative Degree).

O.Musayev öz fikrini belə izah edir: “Adi dərəcədə olan sifət müqayisə bildirmir. Müqayisə dərəcəsinə olan sifət bir əşyanın başqalarında əlamət və keyfiyyətə fərqi bildirir. Üstünlük dərəcəsinə olan sifət isə bir əşyanın bütün başqa eyni əşyalardan əlamət və keyfiyyətə üstün olduğunu bildirir. Məsələn: *Sumgait is a large city*-Sumqayıt böyük şəhərdir. *Ganja is larger than sumgait*. Gəncə Sumqayıtdan böyükdür. *Baku is the largest city in Azerbaijan*. Bakı Azərbaycanın ən böyük şəhəridir” (2, s. 219).

İngilis dilində sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri iki qayda ilə əmələ gəlir. 1) bir qisim sifətlər müqayisə və üstünlük dərəcəsinə **-er**, üstünlük dərəcəsinə **-est** qəbul edir. 2) bir qisim sifətlərin isə müqayisə dərəcəsi, **more**, üstünlük dərəcəsi **most** sözü vasitəsilə əmələ gəlir. Birhecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsinə əmələ gətirmək üçün adi dərəcədə olan sifətin sonuna **-er** şəkilçisi əlavə edilir; *Long-uzun; mall –kiçik. Longer-daha uzun; maller- daha kiçik*

⁸¹ Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası “Xarici dillər” kafedrasının baş müəllimi. gunaymageramova@gmail.com

-er şəkilçisi (ə) kimi oxunur. Dilimizə bu şəkilçi “nisbətən” kimi tərcümə edilir. *This pen is longer.* Bu qələm daha (nisbətən) uzundur. İki əşyanı bir-birilə müqayisə edərkən, Azərbaycan dilində keyfiyyətə üstün olmayan əşyanı bildirən isim çıxışlıq halında olur. Həmin halın vəzifəsini ingilis dilində **than** bağlayıcı icra edilir. *Than* bağlayıcısı ingilis dilində müqayisə dərəcəsində olan sifətdən sonra gəlir. Məsələn: *This pen is longer than that pen;* Bu qələm o qələmdən uzundur. *This book is thicker than THAT book;* Bu kitab o kitabdan qalıdır.

Qeyd: bəzən **this, that** işarə əvəzliyi ilə təyin olunmuş iki isim müqayisə edildikdə təkrar etməmək məqsədilə ilə ikinci isim əvəzinə **one** sözü işlədilir və **o biri** sözü vasitəsi ilə tərcümə edilir. Məsələn: *This is the longest pen;* Bu ən uzun qələmdir.

Sifətin üstünlük dərəcəsi ilə təyin olunan isimdən əvvəl adətən **the** müəyyən artikli işlədilir. Məsələn: *Baku is the longest city in Azerbaijan.* Bakı Azərbaycanda ən böyük şəhərdir.

Tərkibində qısa səslə olan birhecalı sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələrinin əmələ gətirərkən belə sifətlərin sonunda olan səssiz qoşalaşır:

Thin – nazik *thinner* - daha nazik *thinnest* - ən nazik
Big - böyük *bigger* - daha böyük *biggest* - ən böyük

Tələffüz edilməyən **-e** hərfi ilə bitən sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələrini əmələ gətirərkən sözün sonundakı **-e** hərfi düşür.:

Larger – böyük *larger* – daha böyük *largest* - ən böyük

Əgər sifət **-y** hərfi ilə bitərsə və **-y** hərfindən əvvəl səssiz olarsa, belə sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcəsini əmələ gətirərkən **-y** hərfi **-i** hərfinə çevrilir, sonra isə **-er** və **-est** şəkilçiləri əlavə edilir.

Adi dərəcə Müqayisə dərəcəsi Üstünlük dərəcəsi

<i>Early</i>		<i>earlier</i>	<i>earliest</i>
<i>Easy</i>		<i>easier</i>	<i>easiest</i>
<i>busy</i>		<i>busier</i>	<i>busiest</i>

Sifət **y** hərfi ilə bitərsə və **y** hərfindən əvvəl səslə gəlsə, belə sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələrində **y** hərfi olduğu kimi qalır: *Gay* – şən, *Gayer* - daha şən, *Gayest* - ən şən

Adi dərəcə	Müqayisə dərəcəsi	Üstünlük dərəcəsi
<i>Long</i> - uzun	<i>longer</i> - daha uzun	<i>longest</i> - ən uzun
<i>Short</i> - qısa	<i>shorter</i> - daha qısa	<i>shortest</i> - ən qısa
<i>Cold</i> - soyuq	<i>colder</i> - daha soyuq	<i>coldest</i> - ən soyuq

Sonu **-y, -e, -er, -ov** hərfiləri ilə bitən iki hecalı sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri də bu yol ilə əmələ gəlir:

<i>Easy</i> - asan	<i>easier</i> - daha asan	<i>easiest</i> - ən asan
<i>Dirty</i> - çirkli	<i>dirtier</i> - daha çirkli	<i>dirtiest</i> - ən çirkli
<i>Narrow</i> - dar	<i>narrower</i> - daha dar	<i>narrowest</i> - ən dar
<i>Clever</i> - ağıllı	<i>cleverer</i> - daha ağıllı	<i>cleverest</i> - ən ağıllı
<i>Simple</i> - sadə	<i>simpler</i> - daha sadə	<i>simplest</i> - ən sadə

Vurğusu ikinci hecaya düşən hecaya düşən bəzi ikihecalı sifətlərin də müqayisə və üstünlük dərəcələri bu yol ilə əmələ gəlir:

<i>Polite</i> - nəzakətli	<i>politer</i> - daha nəzakətli
<i>Severe</i> - sərt	<i>severer</i> - daha sərt
<i>Sincere</i> - səmimi	<i>sincerer</i> - daha səmimi

Bütün çoxhecalı və əksər ikihecalı sifətlərin müqayisə dərəcəsi mori (çox, daha), üstünlük dərəcəsi most (**ən, ən çox**) sözləri vasitəsilə ilə əmələ gəlir:

Difficult - çətin; *More difficult* - daha çətin; *Most difficult* - ən çətin

İngilis dilində bəzi sifətlərin müqayisə və üstünlük dərəcələri supletivizm, yəni söz kökünün dəyişməsi yolu ilə əmələ gəlir:

<i>Good</i> - yaxşı	<i>better</i> - daha yaxşı	<i>best</i> - ən yaxşı
<i>Bad</i> - pis	<i>worse</i> - daha pis	<i>worst</i> - ən pis
<i>Little</i> - kiçik	<i>less</i> - daha kiçik	<i>least</i> - ən kiçik
<i>Many</i> - çox	<i>more</i> - daha çox	<i>most</i> - ən çox

Bəzi sifətlərin üstünlük və müqayisə dərəcələri eyni şəkildə olur:

<i>Far</i> - uzaq	<i>farther</i> - daha uzaq	<i>farthest</i>
<i>Near</i> - yaxın	<i>further</i>	<i>furthest</i> - ən uzaq
<i>Late</i> - sonra	<i>nearer</i> - daha yaxın	<i>nearest</i> - ən yaxın
<i>last</i> - sonra	<i>later</i> - daha sonrakı	<i>Latest</i> - ən son

Nəticə. *Late* və *later* sifətləri vaxt göstərir. *Latest* sifəti “son” mənasında işlədilir. *Latter* və *last* ardıcılıq göstərərəkən işlədilir. *Last* və *latest* sifətləri dilimizə “son” sözü vasitəsi ilə tərcümə edilir. Hər iki sifət dilimizə “son” sözü ilə tərcümə edilsə də bunların arasında məna çalarlığı vardır. Bunların arasında məna çalarlığı vardır. Yaşayan bir şəxsin “son əsəri” haqqında danışarkən *latest* sifəti işlədilir. Uzeyir Hacıbəyov *last composition is the opera Firuz*. Uzeyir Hacıbəyovun son əsəri “Firuz” operasıdır. İngilis dilində müqayisə bildirən cümlələrdə sifətin və ya zərfin müqayisə dərəcəsi **the ...the** ilə də

işlədilir. Belə cümlələrdə olan *the...the* dilimizə *nə qədər... o qədər* kimi tərcümə edilir. *The sooner you learn the language the better you evill know it.* Dili nə qədər tez öyrənsəniz, bir o qədər yaxşı bilərsiniz.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Rəhimov İ., Hidayətəzadə T. İngilis dilinin praktik qrammatikası. B., 1966, s. 14.
2. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası. B., 1979, səh. 219
3. Quliyev H. Müxtəlif sistemli dillərdə felin sematik təsnifatı. B., 2001, s. 12.

Açar sözlər: sifətin dərəcələri, ingilis dili, Azərbaycan dili, adi dərəcə, müqayisə dərəcəsi üstünlük dərəcəsi

Ключевые слова: степень прилагательного, английский язык, азербайджанский язык, обыкновенная степень, сравнительная степень, превосходная степень.

Key words: degree of adjective, English language, Azerbaijani language, ordinary degree, degree of comparison, degree of superiority

Резюме

В статье рассматриваются степени сравнения прилагательных в современной азербайджанской и английской литературных языках, их сравнительная характеристика, а также суперлативная форма прилагательных и создание новых прилагательных с помощью изменения корня слова.

Summary

The article investigating the degrees of comparison in English literary language and in its comparative characteristics with Azerbaijani, also the superlative degree of some adjectives in English, it means their forming by changing the roots of the words

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Həbib Mirzəyev